

*** ROZHLEDY — MATERIÁLY ***

**DISKUSE NA TÉMA „SEBEVRAŽDA“ V NOVINÁCH „БИРЖЕВЫЕ
ВЕДОМОСТИ“**

Hana Janečková (Brno)

Abstrakt:

Článek je výtahem ze stejnojmenné bakalářské práce. V anketě v novinách Birževye vedomosti vyjádřily svůj názor na problematiku zvýšené sebevraždy mezi mládeží významné osobnosti Ruska počátku 20. století.

Klíčová slova: Rusko, sebevražda, Birževye vedomosti.

Анкета «Биржевых ведомостей» на тему самоубийства

Абстракт:

Газета «Биржевые ведомости» решила обратиться к выдающимся представителям русской культуры и общественной жизни с просьбой, чтобы они высказались на тему современной эпидемии самоубийства. Статья познакомит читателей с высказанными точками зрения.

Ключевые слова: Россия, самоубийство, Биржевые ведомости.

Na přelomu 19. a 20. století zažilo Rusko řadu převratných událostí, které postupně měnily jeho tvář. Začal se rozvíjet kapitalismus, o slovo se hlásily doposud stranou stojící vrstvy společnosti, byly slyšet hlasy volající po odstranění absolutismu a mnozí dokonce doufali v přechod Ruska k demokracii. Obyvatelstvo toužilo po změně k lepšímu, nejrůznější hnutí a ideologie tento obrat slibovaly, nicméně občanská společnost byla v Rusku teprve v počátcích, chyběly ji zkušenosti, a proto většina pokusů skončila neúspěchem. Ve společnosti se šířila atmosféra zklamání a rozčarování. Tyto pocity prostupovaly celou societu a nacházely svůj odraz také v literatuře a tisku, který po uvolnění cenzury opět začal vzkvétat. Takřka všechny noviny, nehledě na to, či zájmy hájily, byly plny úvah a státi týkajících se společenských nálad a pocitů. Pisatelé napříč sociálním, politickým i filozofickým spektrem se shodovali na tom, že společenská atmosféra té doby je plná trudomyslnosti, úzkosti a nejistoty. Smutným důkazem těchto nálad byla epidemie sebevraždy v předválečných letech, která se stala předmětem ankety v novinách „Биржевые ведомости“. Tyto noviny se v roce 1912 obrátily k významným představitelům kultury a společenského života s prosbou, aby se k soudobému navýšení sebevraždy vyjádřili. Výsledkem pak bylo dvanáct příspěvků od osobností různých pohledujících na tento problém.

Alexandr Kuprin

Prvním, kdo na výzvu novin odpověděl, byl spisovatel a publicista Alexandr Kuprin. Ve svém příspěvku dává Kuprin tehdejší vlnu sebevražd do souvislosti s událostmi roku 1905. Ačkoli nespécifikuje, které události má konkrétně na mysli, můžeme předpokládat, že se jedná především o ponižující porážku Ruska ve válce s Japonskem a nepokoje po celé zemi, které pak následně vyústily v revoluci. Tyto převratné události vyvolaly doslova masové hnutí, vlnu akce a nových očekávání a nadějí. Ovšem, jak Kuprin poznamenává, i takový mohutný společenský otřes se po čase uklidňuje, mnohé naděje jsou zklamány a dochází k rozčarování. *«Потом все кругом присмирело и сделалось будто на море – когда после яростной бури лишь мертвая зыбь пробегает. А мертвая зыбь, как известно, похуже и яростной бури. Эта мертвая зыбь и есть причина нынешних извращений: самоубийств, эротики, появление «Вадимов – Кровяников» и т. д.»*¹

Ačkoli Kuprin identifikuje příčiny, které mohly tehdejší vlnu sebevražd vyvolat, zastává názor, že se zabývá pouze lidé „низшие духом“. Zdravá osobnost je podle něj neschopna sebevraždy.

Fjodor Sologub

Fjodor Sologub ve svém příspěvku předpokládá, že čtenáři jeho děl mohou mít pocit, že je straníkem a podporovatelem sebevraždy (ostatně, spolu s Arcybaševem byl Sologub označen za vůdce domnělého „klubu sebevrahů“). Tvrdí ovšem, že právě opak je pravdou a k sebevraždě se staví odmítavě.

Sklony k sebevraždě jsou podle Sologuba vyvolány buď nenormálností životních podmínek, nebo nepřizpůsobivostí jedince k životu. První případ sice ukazuje na nějaký problém ve společnosti, ale v obou případech podle něj umírají pouze jedinci slabší, méně přizpůsobiví k životu. *«Здоровый человек, находящийся в нормальных условиях, не склонен к самоубийству.»*²

Podle Sologuba se v případě tehdejší vlny sebevražd nejedná o epidemii, nýbrž o epidemii, která nenarušuje zdraví společenského organismu, jde spíše o proměnu k nižšímu stupni vývoje jeho složek. *«Природа ненавидит слабость и естественным подбором стремится создать жизнеспособный и стойкий организм. Поэтому нам нечего бояться самоубийств, – они являются клапаном, дающим выход слабости. Самоубийцы отнюдь не выше окружающей среды: не сильная воля, не высшие запросы заставляют их бежать от жизни, а только их неумение приспособиться и создать что-либо самостоятельное.»*³ Sebevraždy jsou podle Sologuba jakousi formou přírodního výběru.

Sologub dále upozorňuje na to, že i dříve docházelo v Rusku k sebevraždám, ale protože byly považovány za haněbnost, nehovořilo se o nich. Soudobá „epidemie sebevražd“ tak vlastně může být pouze výsledkem změny pohledu na celou záležitost a rozvoje sdělovacích prostředků, díky čemuž jsme o jednotlivých případech více a lépe informováni.

¹ КУПРИН, А. И.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12905, c. 4.

² СОЛОГУБ, Ф. К.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12905, c. 4.

³ Ibid.

Alexej Remizov

Remizovův příspěvek mezi ostatními žánrově zcela vyniká – zatímco ostatní příspěvky bychom v typologii publicistických žánrů zařadili k eseji, Remizovův text je jakousi parafrází na staroslovanský apokryf „Хождение Богородицы по мукам“. Jde o výtah z původního apokryfu. Bohorodička sestupuje do tmy pekla, svou molitbou vyprosí u Boha světlo, aby mohla spatřit hříšníky, zapomenuté všemi. *«Есть такая мука, – не по букве говорю, а по духу, – такая последняя мука – тьма великая, и много душ человеческих мучатся в ней. В Хождении своем по мукам увидела Богородица эту тьму великую – муку неизрекомую. [...] – Что вы сделали несчастные? – спрашивает их Богородица. [...] Это – те, кто в Духа Святого не веровали, в Тебя, святая Богородица, не веровали, да за то и мучатся здесь! – сказал Михаил архангел, водитель Богородицы. И снова тьма упала на грешников и свет погас».*⁴

U tohoto příspěvku je velmi těžké interpretovat, k jakému názoru se Remizov kloní (zda sebevraždu odmítá, či zda přiznává jedinci svobodu rozhodnout o svém bytí a nebytí), protože text se vlastně sebevraždy netýká.

Илья Репин

Malíř Илья Репин sebevraždu ostře odsuzuje, jde podle něj o *«самое отвратительное, самое страшное и позорное дело потерявшего образ и смысл Божий человека»*.⁵ Samotní mladí sebevrazi jsou pak podle Repina bezcharakterní, bezzásadoví, zkažení impotentí těla a duše. *„У них нет Бога, в их душе скучнейшая никчемность и беспринципность...“*⁶

Za viníky sebevraždy Regin označuje duchovenstvo, které se místo služby Bohu obrací k mamonu, čímž lidi vede k ateismu. Kněží podle něj nejsou schopni u lidí udržet dostatečnou míru nábožnosti, kterou Regin považuje za důležitou.

Michail Arcybašev

Michail Arcybašev reaguje na výzvu novin především proto, aby předešel případným obviněním z propagace sebevražd. Jakákoli nařčení v tomto směru Arcybašev hned v úvodu svého příspěvku odmítá.

Sebevražda je podle Arcybaševa aktem osobní vůle jedince, pro nějž nemohou existovat žádná měřítka, na jejichž základě jej můžeme schválit, či naopak zatratit. *„Если человеку по каким бы то ни было, хотя бы и самым пустым, причинам пришло в голову покончить свое существование, то это – его личное право и дело. Для того, чтобы общество получило право суда над самоубийцей, надо, во-первых, доказать обязанность человека жить и мириться со всякой, хотя бы и самой отвратительной жизнью, а, во-вторых, устроить жизнь так, чтобы она никому не могла быть*

⁴ РЕМИЗОВ, А. М.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12907, с. 4.

⁵ РЕПИН, И. Е.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12907, с. 4.

⁶ Ibid.

*отвратительной. Первого нельзя доказать, а второго до сих пор общество устроит не сумело.*⁷

Аrcybašev dále upozorňuje na paradox toho, že lidstvo už dávno sní o tom, aby jednotlivci umírali tehdy, až budou životem unaveni a smrt jim přinese odpočinek a úlevu, ale přitom odsuzují ty, co toto své přání naplní. *„Кто может жить и бояться умереть, тот да живет, кто жить не хочет и умереть не боится – благо тому, и пусть себе идет своим путем. Смешно и глупо хватать его за фалды: все равно не удержишь.*“⁸

Sebevraždy vyvolané vnější příčinou (nešťastná láska, hlad atp.) potřebují pouze jediné – odstranění samotné příčiny. Toho ovšem není vždy v lidských silách, navíc na sebevraždě mnohdy nese vinu právě společnost, a je proto hanebné svalovat vinu ze smrti na samotné sebevrahly.

Vjačeslav Ivanov

Podle Ivanova je vysoká sebevraždnost celoevropskou „nemocí duše“, kterou společensko-historické podmínky Ruska ještě více vyhrotily. Dochází podle něj k převratným a rychlým změnám v pohledu na svět, které si vědomě nepřipouštíme. To způsobuje v citlivých duších jim nepochopitelný stav: *«непосредственное переживание беспочвенности, ощущение ускользающей из-под ног крепкой почвы. Сознание бессильно овладеть новым содержанием жизни, которая кажется надвигающейся на душу стихией; а жизненный инстинкт, не боящийся стихии, заподозрен сознанием в измене заветам духа. Личность испытывает внутренний раскол и на распутье между недостойным существованием и прекращением такового не видит третьего пути – пути через Фермопильское ущелье».*⁹

Jediným jistým prostředkem pro překonání sebevražedných sklonů je podle Ivanova náboženství, resp. religiózní forma sebeurčení, vztahu ke světu a sobě samému, vědomí své sounáležitosti se světem, jehož jsme součástí.

Jevgenij Čirikov

Podle Čirikovova názoru je epidemie sebevražd mezi mládeží důsledkem její nervové rozháranosti a vysoké míry stresu, které je vystavena. Vinu nese všeobecný pesimismus, který je podle něj módní nemocí doby. Zároveň Čirikov tvrdí, že tento pesimismus mezi mládeží chápe: *«После столь бурной и кипучей деятельности, наступление эпохи полного застоя должно было болезненно отразиться на несложившихся и неокрепших организмах. Над нашей русской жизнью как бы опустился мрачный, железный занавес и юношам показалось, что все навеки померкло, нет больше надежд и идеалов – все кончено».*¹⁰

⁷ АРЦЫБАШЕВ, М. П.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12909, s. 5.

⁸ Ibid.

⁹ ИВАНОВ, В. И.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12913, s. 4.

¹⁰ ЧИРИКОВ, Е. Н.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12913, s. 4.

Čirikov uznává, že doba je sice těžká, ale zároveň upozorňuje na to, že lidé žili i za horších podmínek.

Soudobá sebevražednost Čirikova nermoutí natolik („*Нельзя предполагать, что колесо истории вдруг остановится*“¹¹) jako jeho sousputníci – spisovatelé, kteří se stali hlasateli pesimismu a smrti: «*Большой грех, большую ответственность берут они на себя перед родиной. Особенно в настоящее время такая проповедь бестактна, жестока и даже неискренна. Ведь сами они живут и пользуются жизнью, а жертвами их проповеди делается молодежь, – наша опора и надежда. В наш нервный век нужно ободрять и поддерживать падающих, а не толкать их в бездну*».¹²

Ivan Rukavišnikov

Skutečnou příčinou sebevražd je podle Rukavišnikova velká láska a smělost, respektive přílišná míra těchto dvou základních hybných sil. Veliké lásce i přílišné smělosti je na zemi těsno, v čemž spočívá jejich tragédie. «*[...] от века были, есть и будут две трагедии – трагедия любви и трагедия дерзновения*».¹³

Co se týče epidemie sebevražednosti, mohli bychom říci, že tu Rukavišnikov popírá: «*Отмирают клетки, но это не значит, что организм болен*».¹⁴ Čili fakt, že vlastní rukou hyne několik jedinců, ještě není důkazem nějakého nezdravého stavu společnosti.

Rukavišnikov uvádí zajímavý případ dobrovolné smrti – zmiňuje na jedné straně Jidáše, který se věší na osice a následně propadá peklu, a na druhé straně smrt Ježíše, opěvovanou anděly. Podle Rukavišnikova je ale i Ježíšova smrt sebevraždou. Jde právě o tragédii veliké lásky, které «*тесно, душно на земле, и она, эта любовь, молит у своего Бога о смерти тела, в котором родилась*».¹⁵

Leonid Andrejev

Andrejev v anketě vyslovuje názor, že člověk má plně právo sám rozhodnout o svém osudu, což zahrnuje i právo zabít sám sebe. Jde o akt svobodné vůle, jenž je zároveň jedinou skutečnou garancí svobody, a proto Andrejev odmítá jakékoli zákony bránící tomuto činu. «*И какой судья смеет приговорить меня к жизни? Он будет еще хуже и злее, чем тот, который приговорит меня к смерти: ни жизнь, ни смерть моя ему не принадлежат: она есть мое единственное и бесспорное достояние*».¹⁶

Andrejev rozlišuje dva druhy sebevraždy – jeden je projevem síly, vůle a rozumu. Tato sebevražda je skutkem hrdinským. Na opačném pólu je sebevražda, která je činem lidí slabých, nerozumných, bez pevné vůle. V prvním případě je smrt ztrátou cenného

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ РУКАВИШНИКОВ, И. С.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12912, s. 4.

¹⁴ РУКАВИШНИКОВ, И. С.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12912, s. 4.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ АНДРЕЕВ, Л. Н.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12924, s. 4.

života, hrdina umírá pro nějakou myšlenku a svou smrtí ji tak podtrhuje. Akt sebevraždy má nádech jakési mystičnosti. V druhém případě podle Andrejeva nesou vinu životní podmínky (např. chudoba, opovržení, neštěstí), a ty jsou skutečným vrahem mrtvého, nikoli on sám. Sebevražda se pak jeví jako jediná možnost úniku z nepřátelského, bezútěšného světa.

Viktor Mujžel

Sebevražednost je podle Mujžela důsledkem tehdejší filosofie odmítání života a světa. K této filosofii lidi paradoxně přivedla právě touha po plném prožívání života. Když ta nedosahuje naplnění, tak je život nesmyslný, těžký, příšerný. *„Эта жизнь, эти мелкие, почти незаметные будничные факты, явления, случаи, складывавшиеся в со- бытия, эта придушенная, тяжёлая, глухая жизнь и породили ‚неприятие‘, филосо- фию отрицания... От нее одни уходят в мечту, творят свою легенду, другие броса- ются в гущу внешних оцущений и проживают день за днем, третьи пускают пулю в лоб...“*¹⁷ My sami jsme ovšem podle Mujžela tvůrci tohoto života a neseme vinu na tom, že mnohým se zdá nesnesitelný a bezcenný, proto tedy ani nemáme právo druhé přesvěd- čovat o jeho hodnotě a kráse.

Michail Kuzmin

Kuzminův příspěvek je poměrně krátký, vyslovuje v něm ovšem zajímavý názor. Ačkoli sebevražda je mnohými náboženstvími, včetně pravoslavi, považována za smrtelný hřích, podle Kuzmina je sebevražda vždy religiózním aktem: *«Этот акт религиозен всегда, независимо от религиозности совершающего его, независимо от причин и обстановки»*.¹⁸ Na sebevraždu pohlíží Kuzmin jako na čistě individuální a osobní zále- žitost bez jakéhokoli vztahu ke společnosti, který tudíž nemá právo tento čin soudit a zaka- zovat. *«О самих же добровольных или невольных самоубийцах мы судить не в праве: они совершают таинственное жертвоприношение, значение которого для нас скрыто»*.¹⁹

Za příčinu tehdejší epidemie sebevražednosti považuje rozvoj individualismu a osla- bení „vyšších zájmů“. K otázce údajně existujících sdružení sebevrahů Kuzmin píše, že pokud tyto „ligy sebevrahů“ skutečně existují, tak nesou před společností odpovědnost za smrt sebevrahů. Lidskou obětí podle něj může žádat pouze vlast a vláda.

Za prostředek prevence sebevražd mezi mládeží považuje Kuzmin výchovu spolu s morální a materiální podporou blízkých.

Anatolij Kamenskij

Kamenskij odmítá označovat sebevraždu za malomyslný a nemravný čin namířený proti lidské přirozenosti. Stydí se přitom za celou společnost, která tyto soudy pronáší místo toho, aby pomohla potřebným.

¹⁷ МУЙЖЕЛЬ, В. В.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомос- ти. 1912, no. 12934, s. 4.

¹⁸ КУЗМИН, В. М.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые vedo- мости. 1912, no. 12944, s. 4.

¹⁹ Ibid.

Kamenskij také odmítá opodstatněnost soudu nad sebevrahy z hlediska práva. Sami sebevrazi si podle Kamenského již udělili nejvyšší trest, lidské právo již tedy nemá možnost je potrestat.

Spisovatel vyzývá k tomu, abychom nechali sebevrahy na pokoji a místo pronášení soudů se obrátili nejdříve sami k sobě a snažili se lidem v nouzi pomáhat. *«И, вообще, стоит ли апеллировать к будущим самоубийцам, доказывать им их неправоту: один скажет вам, что его не спрашивали, желает ли он жить, когда его производили на свет, и что поэтому никто не смеет удерживать его там, где ему совсем неинтересно. Другой скажет, что это вообще не наше дело, а третий – пожалуй, самое худшее: помоги!»*²⁰

Kamenskij navrhuje i konkrétní způsob pomoci – každý obyvatel města by měl přispívat do společného fondu určitou částkou za každou vykonanou sebevraždu. Peníze z tohoto fondu by se daly použít na zlepšení situace lidí, které by právě nesnesitelné podmínky dohnaly k sebevraždě.

Svůj příspěvek zakončuje autor otázkou, z níž vyplývá, že sebevražda je podle něj smrt (resp. v tomto případě násilí) jako každá jiná: *«А что касается насилия, противостоит ли естественности, то разве смерть от тифа в молодые годы, цветущие годы – не насилие? А смерть от трамвая?»*²¹

Závěr

Při analýze příspěvků jsme zjistili, že několik názorů se v anketě opakuje. Někteří přispěvatelé přiznávají člověku právo určovat svůj osud a případně i na sebe vztáhnout ruku a zabít se. Zároveň považují za nesmyslné sebevraždy jakkoli zatracovat, hodnotit, ať už z hlediska morálního, či z pohledu práva, stejně jako odmítají snahy sebevraždy trestat. Do této názorové skupiny bychom mohli zařadit Michaila Arcybaševa, Leonida Andrejeva, Michaila Kuzmina a Anatolije Kamenského. Leonid Andrejev a Anatolij Kamenskij zároveň v sebevraždě spatřují možný prostředek obrany proti netečnému, necitlivému a krutému okolí. Anatolij Kamenskij spolu s Michaiilem Kuzminem se shodují v názoru, že společenství by případným sebevrahům místo odmítání měla nabízet morální a materiální podporu, Kamenskij dokonce navrhuje konkrétní realizaci pomoci.

Na zcela opačném pólu se nachází Ilja Repin, který sebevrahy ostře odsuzuje. Další autoři nejsou ve svém soudu tak přísní, negativnímu hodnocení se ovšem přesto nevyhnou. Podle Alexandra Kuprina, Fjodora Sologuba a Ivana Rukavišnikova páchají sebevraždu pouze jedinci slabí, „nižší dušou“. Zdravý člověk podle nich sebevraždu nepáchá. Ivan Rukavišnikov a Fjodor Sologub kromě toho celou kauzu odmítají vidět jako celospolečenský problém a existenci epidemie sebevražd popírají. Soudobý fenomén není podle nich znakem nezdravého stavu celé společnosti.

V anketě se objevují i další zajímavé a možná až překvapivé názory. Podle Michaila Kuzmina je sebevražda vždy religiózním aktem, což rozhodně neodpovídá křesťanskému učení, které zařazuje sebevraždu mezi těžká provinění proti Bohu. Ivan Rukavišnikov zase za sebevraždu pokládá mučednickou smrt Ježíše Krista. Fjodor Sologub považuje sebevra-

²⁰ КАМЕНСКИЙ, А. П.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». Биржевые ведомости. 1912, no. 12944, с. 4.

²¹ Ibid.

žednost za jakousi formu přírodního výběru (a není ve své době sám). Několik příspěvů se shoduje v identifikaci příčin soudobé sebevražednosti. Jak Jevgenij Čirikov, tak Vjačeslav Ivanov a Alexandr Kuprin hledají důvody v událostech té doby, které rozvrátily dosavadní pořádek věcí a přinesly spoustu jistoty, se kterou se mnozí jedinci neuměli srovnat. Anatolij Kamenskij hledá původ sebevražednosti v nepříznivých ekonomických podmínkách, stejně jako jiní v jeho době. Do obecného názorového rámce té doby zapadají i texty Vjačeslava Ivanova a Ilji Repina, kteří dávají epidemii sebevražd do souvislosti se ztrátou víry. Pomoc podle nich může poskytnout náboženství.

Zcela mimo stojí Alexej Remizov, který se ve svém příspěvku problematiky vůbec nedotýká, pouze parafrázuje starý náboženský text. Jeho pohled na věc si tak můžeme pouze domýšlet.

Použitá literatura:

- АНДРЕЕВ, Л. Н.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12924, s. 4.
- АРЦЫБАШЕВ, М. П.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12909, s. 5.
- ИВАНОВ, В. И.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12913, s. 4.
- КАМЕНСКИЙ, А. П.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12944, s. 4.
- КУЗМИН, В. М.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12944, s. 4.
- КУПРИН, А. И.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12905, s. 4.
- МУЙЖЕЛЬ, В. В.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12934, s. 4.
- РЕМИЗОВ, А. М.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12907, s. 4.
- РЕПИН, И. Е.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12907, s. 4.
- РУКАВИШНИКОВ, И. С.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12919, s. 4.
- СОЛОГУБ, Ф. К.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12905, s. 4.
- ЧИРИКОВ, Е. Н.: Самоубийство. Анкета «Биржевых ведомостей». *Биржевые ведомости*. 1912, no. 12913, s. 4.